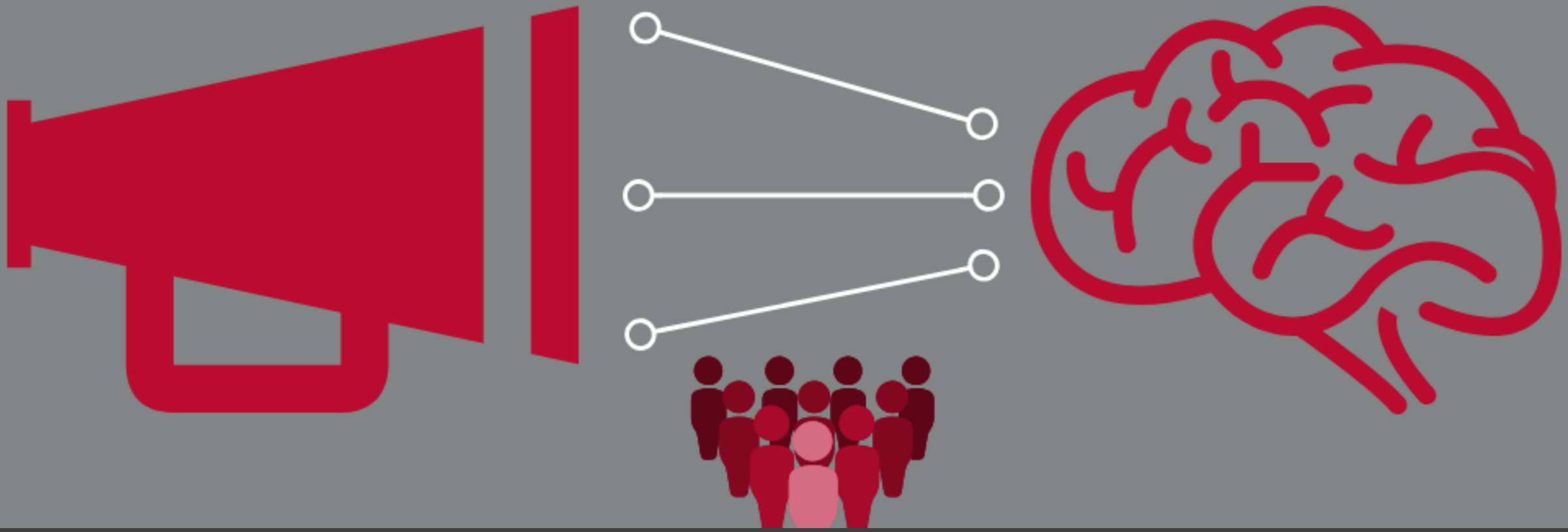

Η επίδραση της ρητορικής στην προσωπικότητα των μαθητών

Γιούλη Χρονοπούλου

Φεβρουάριος 2020

Η αντίστιξη ρητορικής / λόγου – βίας

- Αριστοτέλης: «Ο λόγος είναι φυσικό χαρακτηριστικό των ανθρωπίνων όντων και πιο κατάλληλος τρόπος επίλυσης θεμάτων από τη χρήση βίας»
- Αναφορά στον «Φίληβο» του Πλάτωνα ως ισχυρισμός του Γοργία: «η τέχνη της πειθούς είναι η μεγαλύτερη από όλες τις τέχνες, αφού όλα τα πράγματα γίνονται σκλάβοι της με τη θέλησή τους και όχι διά της βίας»

- Να ένας καλός λόγος για να υπάρχει η ρητορική στη ζωή μας και στην εκπαίδευση.

Ρητορική και εκπαίδευση

- Στην κλασική αρχαιότητα ήταν το βασικό μάθημα, ο κοινός τόπος της εκπαίδευσης
- Σοφιστές
- Ρητορικές Σχολές
- Ρητορικά Εγχειρίδια
- Ανάλογα, και στη Ρώμη

Ρητορική και εκπαίδευση

- Στα ελληνιστικά χρόνια τα παιδιά πήγαιναν στον ρητοροδιδάσκαλο από 12 – 14 ετών, όπου μελετούσαν συγγραφείς και τεχνικές επιχειρήματος.
- Ο πιο διάσημος, ο Ερμαγόρας (2^{ος} αι. π.Χ.)
- (Την ανώτατη εκπαίδευση αποτελούσαν οι φιλοσοφικές σχολές.)
- Ήδη από εκείνη την εποχή οι Ρωμαίοι επιζητούσαν να μαθητεύσουν σε Έλληνες δασκάλους της ρητορικής.
- Και στην αρχαία Ρώμη η ρητορική διδασκόταν μαζί με τη φιλολογική κριτική. Εκ των ων ουκ άνευ η ρητορική εκπαίδευση.

Ρητορική και εκπαίδευση

- Στα μέσα του 2ου π.Χ. αι. καθηγητές φιλοσοφίας παραπονιούνται ότι οι φοιτητές συρρέουν στους ρητοροδιδασκάλους και όχι στις φιλοσοφικές σχολές.
- Γενικότερα, είχε διαμορφωθεί μια ένταση μεταξύ ρητορικής και φιλοσοφίας, μολονότι αρχικά δεν υπήρχε σαφής διάκριση μεταξύ τους (βλ. σοφιστές).
- Στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία εξελίχθηκε σε εχθρότητα.
- Ωστόσο, ήδη από τον 12ο αι. καταλήγουν ότι δεν υπάρχει τίποτε που να μην εμπεριέχει ρητορική.

Ρητορική και εκπαίδευση

- Υποχώρησε κατά τον Μεσαίωνα.
- Ωστόσο, υπάρχουν ρητορικές σχολές, αλλά η μελέτη της ρητορικής μετατέθηκε περισσότερο στα μοναστήρια.
- Η ρητορική υιοθετήθηκε και από την Εκκλησία και ενσωματώθηκε στον χριστιανικό λόγο, στην ερμηνεία της Βίβλου και στο κήρυγμα.
- Επανήλθε στην Αναγέννηση,
- καθώς και στη μέση και ανώτατη εκπαίδευση του λεγόμενου Δυτικού κόσμου έως τον 18ο αιώνα.
- Βέβαια, η επικράτηση του γραπτού λόγου έναντι του προφορικού τους τελευταίους αιώνες παραμέρισε τη ρητορική από την εκπαίδευση.

Ρητορική και εκπαίδευση

- Σήμερα ο προφορικός λόγος γνωρίζει μια αναβίωση. Με τη βοήθεια της τεχνολογίας και του διαδικτύου πολλοί ομιλητές αποκτούν κοινό δεκάδων χιλιάδων και συχνά εκατομμυρίων από όλο τον κόσμο, ενώ διοργανώνονται ολοένα και περισσότερα συνέδρια TEDx.
- Τα τελευταία χρόνια, λοιπόν, έχει αρχίσει και η ρητορική να επανέρχεται με διάφορους τρόπους στην εκπαίδευση.

Μια παρενθετική παρατήρηση

- Όμως, η ρητορική δεν συνδέεται μόνο με τον προφορικό λόγο.
- Ήδη από την αρχαιότητα, παρότι ήταν κατά βάση προφορική κοινωνία, έγραφαν τους λόγους και αυτό βοηθούσε στην ανάπτυξη σύνθετων περιόδων, αλλά και σύνθετων σκέψεων. Διένειμαν σε φυλλάδια τους λόγους, ο Ισοκράτης μάλιστα δεν είχε ποτέ εκφωνήσει λόγο.
- Γενικότερα, θεωρείται πως η αυξημένη χρήση της γραφής ήταν παράγοντας εξέλιξης της ρητορικής.
- Οι σχολές ρητορικής προετοίμαζαν ομιλητές και συγγραφείς.
- Στην ελληνιστική εποχή αναπτύχθηκαν πολύ τα γραπτά προγυμνάσματα στις σχολές, που υπήρχαν με κάποιο τρόπο και στην κλασική αρχαιότητα.

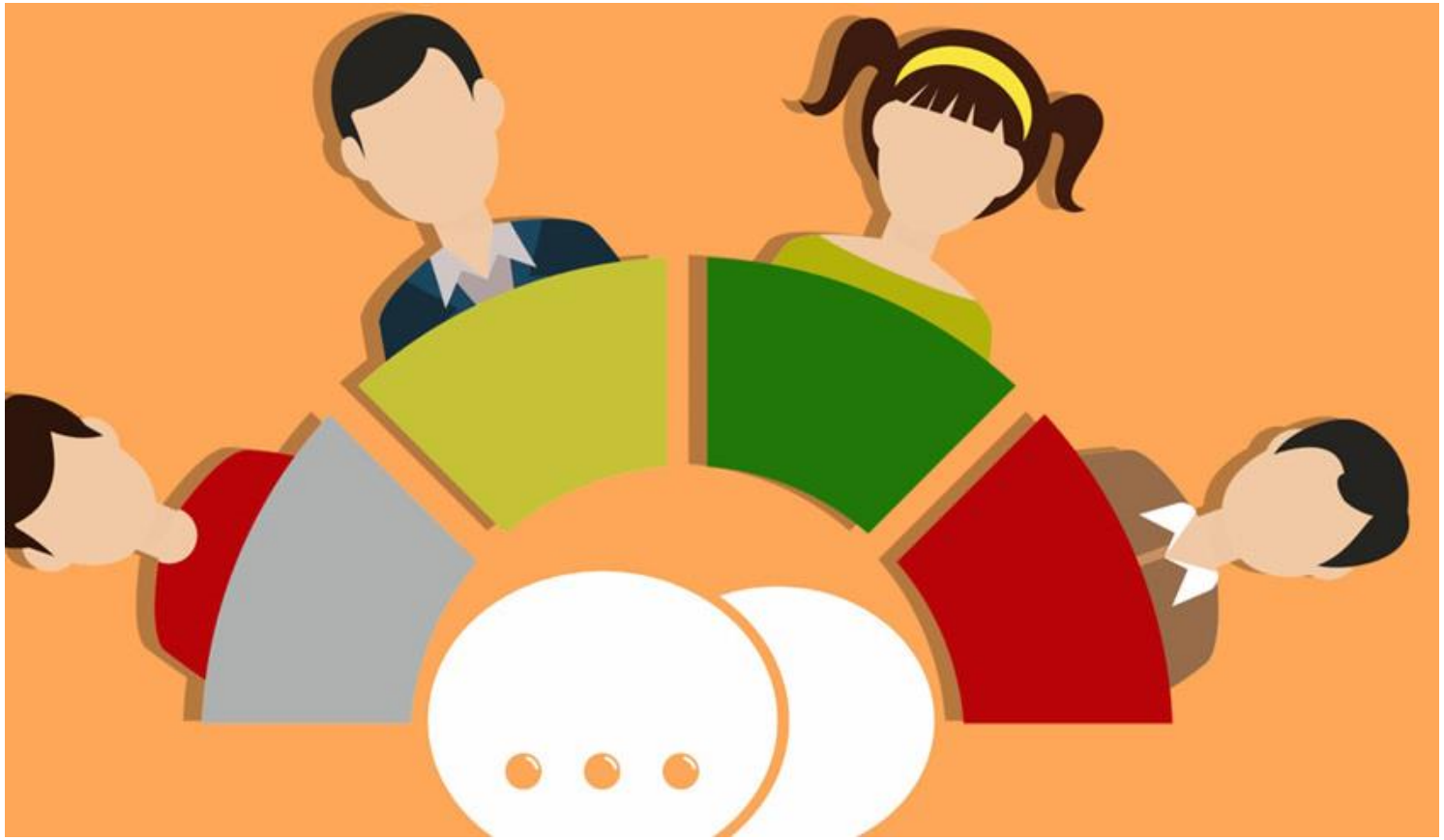

Η ρητορική στη σύγχρονη ελληνική εκπαίδευση

- Παρά την ελληνική της καταγωγή, η ρητορική δεν περιλαμβάνεται στο επίσημο πρόγραμμα του ελληνικού σχολείου.
- (Σε Πανεπιστημιακές Σχολές υπάρχει προπτυχιακό μάθημα και μεταπτυχιακό πρόγραμμα.)

Ωστόσο, εφαρμόζονται ρητορικές εκπαιδευτικές πρακτικές

- Εντός μαθήματος:
- Εφαρμογές στα επιμέρους μαθήματα – άσκηση της ρητορικής (προφορικές δραστηριότητες, ασκήσεις ύφους, ανάγνωσης, θεατρικές τεχνικές, αφηγήσεις, αντιλογίες, κλπ.)

- Εκτός μαθήματος:
- Ρητορικές ομάδες (όμιλοι, προγράμματα)
- Ρητορικοί αγώνες (και επίσημοι)

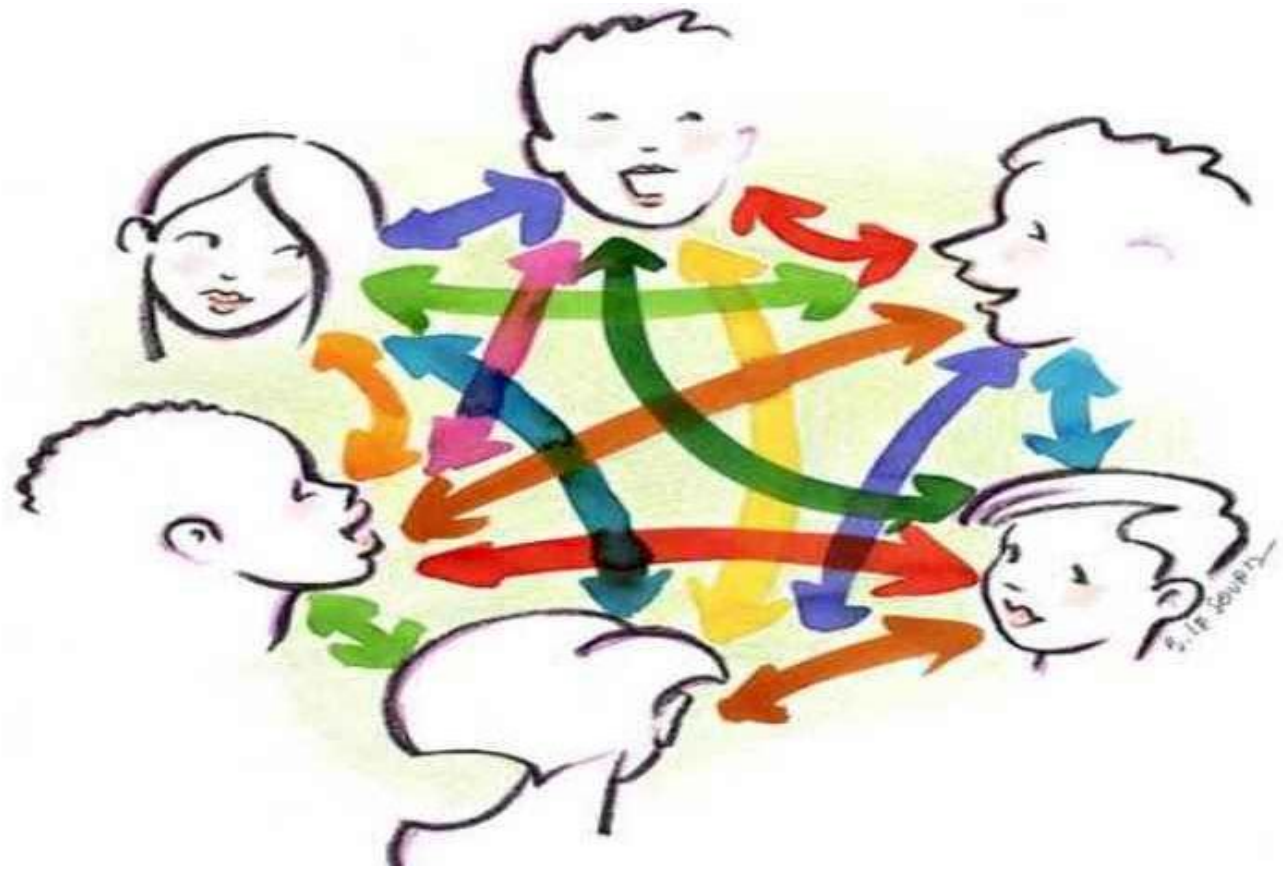

Ομάδες (Όμιλοι – Προγράμματα) Ρητορικής

- Οι μαθητές ασκούνται στα ρητορικά αγωνίσματα, αφού στο τέλος της χρονιάς θα κληθούν να λάβουν μέρος σε ρητορικούς αγώνες.
- Οι ρητορικοί αγώνες διαδίδονται με μεγάλη ταχύτητα και όλο και περισσότερα σχολεία συμμετέχουν σε όλη την ελληνική περιφέρεια.
- Εφαρμόζονται και στα Γυμνάσια και στα Λύκεια (αλλά και στα Πανεπιστήμια και -πιο περιορισμένα- σε Δημοτικά).

Τα ρητορικά αγωνίσματα

Ομαδικά:

- Οι αγώνες αντιλογίας
- Εικονικές δίκες

Ατομικά:

- Αυθόρμητος λόγος
- Προτρεπτικός λόγος
- Νοηματική – εκφραστική ανάγνωση

Ομάδες ρητορικής

- Κάνουν και άλλες δραστηριότητες προγύμνασης.
- Συμμετέχουν σε ατομικές και ομαδικές προφορικές δραστηριότητες και παιχνίδια (αφηγήσεις, αυτοσχεδιασμοί, θεατρικές ασκήσεις, λεξιλογικές δραστηριότητες, ασκήσεις δημιουργικής γραφής, ασκήσεις ύφους, γλώσσα του σώματος και έκφραση, τεχνικές παραγωγής ιδεών, επιχειρηματολογία).
- Οι μαθητές προτρέπονται να αποφεύγουν την «ξύλινη», τυποποιημένη γλώσσα, να μιλούν με συναίσθημα και πρωτοτυπία, να ενημερώνονται και να προβληματίζονται για ό,τι συμβαίνει γύρω τους, να σέβονται τη γνώμη των άλλων και να είναι καλοί ακροατές.

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

Σπουδαία άσκηση στη γλώσσα και στον λόγο (κυρίως τον προφορικό, αλλά και τον γραπτό στις ασκήσεις προετοιμασίας)

Ανάπτυξη και καλλιέργεια προσωπικού λόγου και σκέψης

Άσκηση στη σαφήνεια και την καλλιέπεια

Ο λόγος αναδεικνύεται ως τέχνη, ως αισθητική και ως δύναμη

Η γλώσσα αναδεικνύεται ως αξία, ως πολύτιμο μέσο έκφρασης και πειθούς

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

Άσκηση στην πειθώ, στο επιχείρημα, τον συλλογισμό, τα τεκμήρια, τα παραδείγματα

Άσκηση στην αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας (να γίνονται κατανοητοί, κλπ.)

Άσκηση στη μελέτη και τον προβληματισμό πάνω σε ποικίλα κοινωνικά ή φιλοσοφικά θέματα και, μάλιστα, συγκρουσιακά (με διπλή οπτική)

Άσκηση στον εποικοδομητικό διάλογο και την ευγενή άμιλλα

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

Άσκηση στη συνεργασία και την επικοινωνία (πολύ σημαντική πλευρά να ακούν τους άλλους είτε στην ομάδα είτε τους «αντιπάλους»)

Άσκηση στον σεβασμό στη διαφορετική άποψη, αλλά και στη λογική προσέγγιση της διαφορετικής άποψης, στο γεγονός ότι κάθε άποψη έχει κάποια λογική (όχι στην άκριτη απόρριψη)

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

- Άσκηση στη δημοκρατία
- Άσκηση στην ενσυναίσθηση
- Άσκηση στη διαλλακτικότητα

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

Άσκηση της κριτικής ικανότητας (κρίνουν και αξιολογούν τα αδύναμα ή ψευδή επιχειρήματα)

Δυνατότητα για πολύπλευρη ανάλυση σύνθετων ζητημάτων

Άσκηση στην ανάλυση του λόγου

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

Αναπτύσσουν:

- την ουσία (τις απόψεις, τη σκέψη)
- αλλά και την τεχνική (τις μεθόδους, τους τρόπους, την οργάνωση του λόγου, τεχνικές παραγωγής ιδεών, επιχειρηματολογίας)

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

- Άσκηση στην καλή, ενεργητική ακρόαση (δεν μπορείς να είσαι καλός ομιλητής αν δεν είσαι καλός ακροατής)
- Επικοινωνιακές δεξιότητες υψηλού επιπέδου
- Τόλμη στη διατύπωση γνώμης, ελεύθερη έκφραση
- Ευρύτητα πνεύματος
- Αγωνιστικότητα
- Προετοιμασία για το ρόλο του ενεργού και συνειδητού πολίτη

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

Δεξιότητες στη διαχείριση του χρόνου

Άσκηση στην ταχύτητα και την αμεσότητα

Δυνατότητα για γρήγορη και ψύχραιμη αντίδραση σε όποια «πρόκληση»

Άσκηση στην παρατηρητικότητα και την ετοιμότητα

‘Άσκηση στην εγρήγορση και την ευελιξία

Ικανότητα ιεράρχησης υλικού

Γνώση της σωστής εκφοράς του λόγου (επιτονισμός, στίξη, γλώσσα του σώματος κ.λπ.).

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

- Ομαλή κοινωνικοποίηση - πολλά παιδιά που τα χαρακτήριζε συστολή έχουν βοηθηθεί
- Ανάπτυξη αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης, τόνωση της προσωπικότητας
- Συμβολή στην απόκτηση αυτογνωσίας
- Έκθεση σε μεγάλα ακροατήρια – δημόσιος λόγος
- Ενδεχομένως ανάπτυξη χαρακτηριστικών ηγεσίας
- Γενικότερα, καλλιέργεια ολοκληρωμένης προσωπικότητας

Επιδράσεις στις ικανότητες, τον χαρακτήρα και την προσωπικότητα των μαθητών

- Απόκτηση φίλων, μοίρασμα σημαντικών στιγμών
- Ιδανικός συνδυασμός τόνωσης του εαυτού και αίσθησης κοινότητας

Όλα αυτά έχουν διαπιστωθεί από έρευνες και παρατηρήσεις

- Έχει παρατηρηθεί ότι παιδιά που συμμετέχουν σε προγράμματα ρητορικής:
  - αλλάζουν νοοτροπία και στάση
  - είναι μαθητές με άποψη
  - επιχειρηματολογούν
  - αποκτούν θάρρος
  - γίνονται καλύτεροι και στα άλλα μαθήματα, πιο ώριμοι

Διεθνείς έρευνες για μαθητές

Από 51 διεθνείς έρευνες προκύπτει ότι:

- Η ένταξη των ρητορικών αγώνων στο σχολικό πρόγραμμα από το Δημοτικό μέχρι και το Λύκειο, όχι μόνο ενισχύει τις λεκτικές και επικοινωνιακές ικανότητες των μαθητών, αλλά βελτιώνει τις επιδόσεις τους σε όλους τους τομείς.
- Οι μαθητές που ασχολούνται με τους ρητορικούς αγώνες έχουν 25% περισσότερες πιθανότητες να αποφοιτήσουν από το Λύκειο, σε σχέση με τους υπόλοιπους (πολύ σημαντικό για μειονότητες, υποβαθμισμένες ομάδες, κλπ., π.χ. οι Αφροαμερικανοί στο Σικάγο έχουν 70% περισσότερες πιθανότητες να αποφοιτήσουν!)
- Αποκτούν αυξημένες αναγνωστικές ικανότητες και υψηλότερο βαθμολογικό μέσο όρο

Διεθνείς έρευνες για φοιτητές

Οι φοιτητές δηλώνουν ότι η ένταξη του debate στα μαθήματα:

- τους βοηθά να αφομοιώνουν τις δύσκολες έννοιες
- να προσεγγίσουν κριτικά την διδακτέα ύλη.
- ενισχύει το ενδιαφέρον τους για το μάθημα.

Το 79% των Βρετανών φοιτητών απάντησαν ότι η ένταξη των ρητορικών αγώνων στο μάθημα τους βοήθησε να εντρυφήσουν στα δύσκολα σημεία της ύλης.

Αλλά, ας δούμε και την άλλη πλευρά!
Ρητορική κάνουμε…

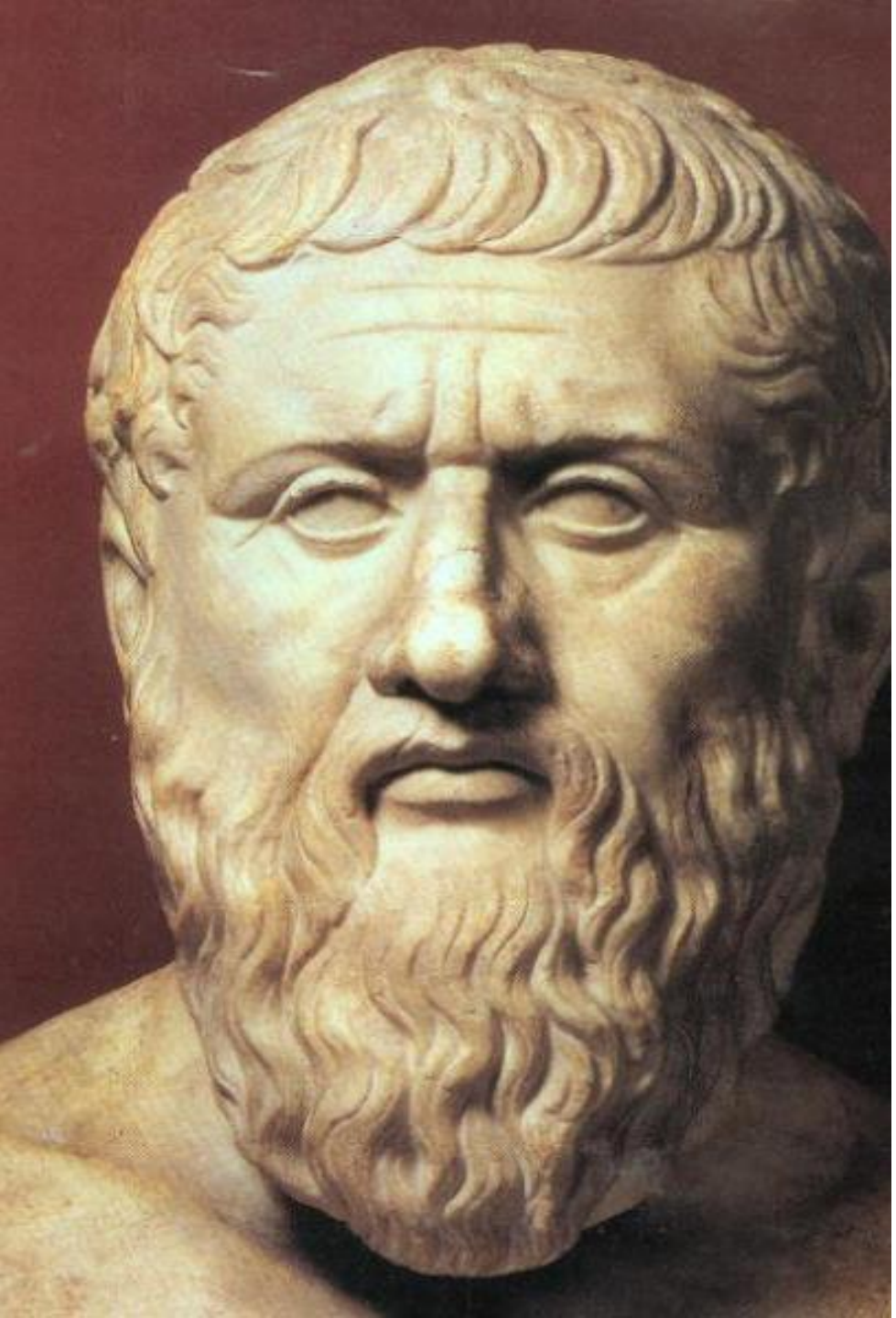

Η αμφισβήτηση της ρητορικής

- Η ρητορική αμφισβητήθηκε από την αρχαιότητα, κυρίως από τον φιλόσοφο Πλάτωνα, που υπήρξε σφοδρός εχθρός των σοφιστών (αλλά και της δημοκρατίας) και τους κατηγορούσε ότι δεν υπηρετούν την αλήθεια, αφού, για παράδειγμα, μπορούν να υποστηρίζουν και τις δύο πλευρές ενός ζητήματος, ενώ προωθούν κυρίως το επιχείρημα πιθανολόγησης, δηλαδή την αληθοφάνεια και όχι την αλήθεια.
- Το παλαιότερο τεκμήριο αμφισβήτησης στις «Νεφέλες» του Αριστοφάνη (423π.Χ.).

Όμως

- Είναι κατανοητό ότι οι σοφιστές και η ρητορική ανέδειξαν τη σχετικότητα της αλήθειας, αφού φώτιζαν το ίδιο θέμα από διαφορετικές πλευρές.
- Η ανακάλυψη των δυνατοτήτων των λογικών επιχειρημάτων θεμελιώδης για την επιστημονική πρόοδο και την πολιτική αλλαγή.
- Η βασική αρχή της φιλανθρωπίας του Δικαίου: ο καθένας έχει το δικαίωμα να υπερασπιστεί μια υπόθεση όσο δυνατές και αν είναι οι αποδείξεις της άλλης πλευράς.

Υπάρχουν αρνητικά στην περίπτωση της ρητορικής εκπαίδευσης και των αγώνων;

- Δεν λείπει κάποιες φορές η τυποποίηση του λόγου και ίσως και της σκέψης.
- Γενικά, μπορεί να εμφανιστεί η τυποποίηση και το στημένο, ειδικά με την εκμάθηση κάποιων τεχνικών, τρόπων και αποφθεγμάτων.
- Δευτερευόντως και πολύ πιο σπάνια, μπορεί να αναπτυχθεί και εγωισμός ή διάθεση προβολής.
- Όμως, δεν είναι αυτά τα στοιχεία που επικρατούν – κάθε άλλο.

Επίσης

Όπως σε κάθε είδος αγώνα, μπορεί και εδώ να αναπτυχθούν στρεβλά χαρακτηριστικά ανταγωνισμού ή να υπάρξει στενοχώρια σε περίπτωση χαμηλής βαθμολόγησης, όμως δεν είναι αυτό που επικρατεί ούτε είναι ο στόχος ούτε, βέβαια, καλλιεργείται από τους εκπαιδευτικούς.

Εκείνο που επικρατεί είναι η χαρά της συμμετοχής.

Στηρίζουμε τον λόγο, αλλά…
ας μιλήσει και η εικόνα…

Οι αγώνες είναι γιορτή!

Οι αγώνες είναι γιορτή!

Γιατί

Παρά το γεγονός ότι η ρητορική εκπαίδευση κατατείνει στους αγώνες, δεν είναι η νίκη αλλά η συμμετοχή που έχει αξία, δεν είναι το αποτέλεσμα, αλλά η διαδικασία, δεν είναι ο προορισμός, αλλά το ταξίδι.

Χωρίς τους αγώνες, άλλωστε, πολλά από τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν μπορούν να καλλιεργηθούν.

Ας μιλήσουν, λοιπόν, και τα παιδιά

Γιατί η ρητορική σαγηνεύει τους υπηρέτες της…

Με τα λόγια των παιδιών (Γυμνάσιο)

- «Έμαθα να έχω πίστη στον εαυτό μου, να μην υποτιμώ τις ικανότητές μου. Μπορώ να εμπιστεύομαι τον εαυτό μου και να μη φοβάμαι. Κυρίως, έμαθα ότι η αποτυχία δεν αποτελεί εμπόδιο ή λόγο για να στενοχωριόμαστε, αλλά μας κάνει πιο δυνατούς και μας βοηθά να ωριμάσουμε.»
- «Καταφέρνω να γνωρίσω καλύτερα τον εαυτό μου. Φέτος κατάλαβα ότι μπορώ να κάνω και αυθόρμητο λόγο.»
- «Σε βοηθά να εκφράζεις πιο εύκολα και όμορφα τη γνώμη σου και σε βοηθά να αποκτήσεις σφαιρική άποψη σε διάφορα ζητήματα.»

Με τα λόγια των παιδιών (Γυμνάσιο)

- «Μου έδειξε πως τελικά μπορώ να πείσω κάποιον γι’ αυτά που υποστηρίζω και τώρα έχω περισσότερη αυτοπεποίθηση γι’ αυτά που λέω και κάνω.»
- «Με βοήθησε να αναπτύξω την τέχνη του λόγου, να εκφράζομαι με μεγαλύτερη ευχέρεια και να αποκτήσω περισσότερη αυτοπεποίθηση.»
- «Τώρα πια ενθουσιάζομαι να συμμετέχω ενεργά σε μια συζήτηση στην καθημερινότητα.»
- «Ανακάλυψα πολλές πτυχές του εαυτού μου και κατάλαβα ότι ακόμα κι εγώ, ένα παιδί, μπορώ να βοηθήσω γενικότερα την κοινωνία.»

Με τα λόγια των παιδιών (Λύκειο)

- «Τι κέρδισα; Να ακούω και να ακούγομαι, να σέβομαι και να με σέβονται, να συν-σκέπτομαι και να συν-πράττω, να συν-χαίρομαι, μα και να συν-χαίρω. Ήταν μια εμπειρία ζωής που βοήθησε στην εξέλιξη του σκέπτεσθαι, του ακούειν, του ομιλείν.»
- Α. Μ.

Με τα λόγια των παιδιών (Λύκειο)

- «Κάθε αγώνας ήταν ένα μικρό ταξίδι στον κόσμο της σκέψης, της λογικής και του συναισθήματος, της ιστορίας και της επικαιρότητας, του παραδείγματος και του επιχειρήματος.
- Αλλά, το μεγαλύτερο δώρο ήταν η ευκαιρία που είχαμε να συναντήσουμε ο ένας τον άλλο μέσα σε αυτό το παιχνίδι του λόγου. Μέσα στον πανικό των αναπτυγμάτων και της συνάρτησης f(x), της ηθικής αρετής και του φημί, του Μέντελ και του Παστέρ, των υποθετικών λόγων και του Διονύσιου Σολωμού, βρήκαμε χρόνο να αφιερώσουμε ο ένας στον άλλο και όλοι μαζί σε αυτό που ονομάζουμε δικαίωμα στην έκφραση και στην καλλιέργεια του λόγου. Διαθέσαμε χρόνο να σκεφτούμε, να προβληματιστούμε, να διαφωνήσουμε, να συνεργαστούμε. … Και αυτή η ανάμνηση, πιστέψτε με, δεν σβήνει ποτέ από την ψυχή.».
- Π. Τ.

Με τα λόγια των παιδιών (Λύκειο)

- «Ρητορική…
- Είναι κάτι που ξεκινάς με δισταγμό, συνεχίζεις με ενθουσιασμό κι εύχεσαι να μην τελειώσει ποτέ. Είναι εκεί που μαθαίνεις να εκφράζεις ελεύθερα τη γνώμη σου, να συζητάς με τους γύρω σου, να ερευνάς το κάθε θέμα από όλες τις πλευρές του και να μπαίνεις στα παπούτσια του άλλου όσο κι αν νομίζεις ότι δεν χωράς. Εκεί που βγαίνεις μπροστά ξεπερνώντας κάθε φόβο να φανείς κι εσύ για μια φορά, εκεί που υποστηρίζεις τα πιστεύω σου με θέρμη, εκεί που λογομαχείς για λόγο και αιτία. Εκεί που πιστεύεις στον εαυτό σου, ξεπερνάς τα όριά σου, γίνεσαι καλύτερος και πιο ολοκληρωμένος άνθρωπος.
- Είναι εκεί που η ήττα σε προβληματίζει χωρίς να σε στενοχωρεί και που αποτελεί την αφορμή για μία νέα συζήτηση. Αλλά κι εκεί που η νίκη βρίσκει ανταπόκριση σαν ανακοινώνεται, σκορπά το χαμόγελο και δικαιώνει κόπο, αγώνα και προσπάθεια μαζί.
- Είναι εκεί που τελικά βρίσκεις τον εαυτό σου.»
- Μ. Χ.

Σας ευχαριστώ!